

Obrazovanje i profesionalizacija poljoprivrednog zanimanja te socijalistička transformacija sela *

Antun Petak

Centar za društvena istraživanja
Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta
u Zagrebu
Zagreb, Tomislavov trg 21/I

Revija za sociologiju, Vol. VI, 1976, No. 2—3 (travanj—rujan): 67—78

1. UVOD

Socijalistička transformacija sela najtješnje je u suvremenosti vezana za razvoj proizvodnih snaga, a naročito uz razvoj stvaralačkih proizvodnih sposobnosti poljoprivrednika. Naime, radna snaga (u smislu ljudske sposobnosti koja se izražava u proizvodnoj praksi) temelj je cjelokupnog ljudskog stvaralaštva. Na taj način društvena i tehnološka podjela rada (specijalizacija i diferencijacija) izazivaju stalno sve veće potrebe za razvijanjem ljudskih sposobnosti i potreba, a time uzrokuju i promjenu načina života.

Opće i profesionalno obrazovanje pritom se javlja onim temeljnim procesom koji je neposredno isprovociran realnom potrebom da se razvijaju čovjekove proizvodne sposobnosti. Međutim, razvoj radne snage putem odgoja i obrazovanja nije samo osnova povećanja produktivnosti rada, tj. društveno-ekonomskog napretka, nego i — kako je poznato — promjene stila ili kvalitete života uopće.¹ Kako pak izgradnja socijalizma pretpostavlja »totalnu preobrazbu društva i čovjeka« (Lenjin), odnosno borbu »za novu kulturu, tj. za novi moralni život«,² prirodno je što je Lenjin još u pismu C. Zetkin posebice apostrofirao značaj obrazovanja ističući da se socijalizam slabo slaže

* Ovaj rad predstavlja tekst referata na hrvatskom ili srpskom jeziku što ga je autor pod naslovom »Professional Education as the Process of Professionalization of Private Farming and Socialistic Transformation of Village« priredio za Četvrti svjetski kongres ruralne sociologije (Seminary: Employment, Occupational Structure and Strategies of Integrated Development), Torun, Poljska, 9—13. kolovoz 1976.

Tim se problemima autor detaljno i s drugih aspekata bavio u slijedećim radovima: (a) Petak, Antun, »Profesionalno obrazovanje poljoprivredne omladine«, *Sociologija sela*, Zagreb, XIII, 1975 (49—50): 68—101; (b) Petak, Antun i Vlado Puljiz »Razvojni aspekti obrazovanja individualnih poljoprivrednika«, *Kulturni radnik*, Zagreb, XXIX, 1976 (4): 107—128; i (c) Petak, Antun, »Profesionalno obrazovanje poljoprivredne omladine«. U: Dilić, Edhem (mr.), *Seoska omladina danas*, Centar društvenih djelatnosti SSOH i Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1977, str. 140—160.

¹ Harbison, F. and. Ch. Myers, *Education, Manpower and Economic Growth*, McGraw-Hill Book Comp., New York 1964, pp. 24, 182.

² Gramsci, Antonio, *Letteratura e vita nazionale*, Einaudi, Torino 1954, p. 8.

s nepismenim i neobrazovanim ljudima.³ Znamo li da prema Marxu jednu od temeljnih klasnih razlika predstavlja jaz između sela i grada,⁴ te da se taj jaz očituje i u općenito daleko nižoj obrazovanosti i proširenoj nepismenosti seoskog (naročito poljoprivrednog) stanovništva, onda obrazovanje, znanost i iskustvo (kao »personalizirani« i najvažniji proizvodni resursi u suvremenosti) pod znakom jedanaeste Marxove teze o Feuerbachu — koja govori na tragu filozofije društvenog prevrata — ponajveći značaj imaju za selo.

Zato se za proces izgradnje socijalizma bitnom zadaćom nadaje podizanje opće i profesionalne obrazovne razine poljoprivrednog stanovništva.

2. OBRAZOVNA SITUACIJA POLJOPRIVREDNIKA

Struktura poljoprivrednika po školskoj spremi u Jugoslaviji daleko je nepovoljnija nego istovrsna struktura drugih kategorija aktivnog stanovništva. Dapače, zbog izrazito diferencirane stope poboljšavanja obrazovne strukture produbljuju se razlike u obrazovanosti između stanovnika sela i grada.⁵ Budući da poljoprivredno stanovništvo prije svega živi u selu, na te razlike već ukazuju podaci o školskoj spremi seoskog i gradskog stanovništva. U tablici 1 jasno se uočava visoka stopa nepismenosti i polupismenosti seljaštva.

Obrazovanije su grupe *doslovno marginalne* među seoskim i poljoprivrednim stanovništvom. Dosad se u jugoslavenskom selu *nije pojavila iole značajnija* kategorija obrazovanih individualnih poljoprivrednika odnosno školovanih seljaka. Dapače, pravilo je da svi oni koji se školuju napuštaju selo i gospodarstvo, odnosno svi oni koji ne vide svoju budućnost u selu školovanje nastoje iskoristiti kao oblik neagrarizacije. Osobito je značajno daljnje zadržavanje visokih stopa nepismenosti i polupismenosti ženskog stanovništva.⁶

³ Lenjin na to posebice upozorava i kada piše: »Diktatura proletarijata je najžešći i najnemilodrdniji rat nove klase protiv moćnijeg neprijatelja, protiv buržoazije, čiji je otpor *udeseterostručen* njenim obaranjem . . . i čija je moć . . . i u *snazi navike*, u *snazi sitne proizvodnje*. Jer sitne proizvodnje ima još na svijetu, na žalost, vrlo i vrlo mnogo, a sitna proizvodnja *rada* kapitalizam i buržoaziju stalno, svakog dana, stihijski i u masovnim razmjerima« (Lenjin, V. I., »Dječja bolest 'ljevičarstva' u komunizmu«, u *Izabrana djela*, tom XIII, Kultura, Zagreb 1960).

⁴ Marx, Karl, *Kapital*, I, Kultura, Zagreb 1948, str. 299.

⁵ Činjenica da je seosko (a to, prije svega, znači poljoprivredno) stanovništvo neobrazovaniji dio ukupnog stanovništva rezultat je zadržavanja neegalitarne raspodjele svih tekovina civilizacije između sela i drugih sredina. Postojanje osnovna klasno-socijalne diferencijacije dovodi do reprodukcije postojeće društvene strukture. To znači da je stopa rasta obrazovne razine poljoprivrednika objektivno niža od stope povećanja obazovnog nivoa drugih kategorija stanovništva.

⁶ Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1971. godine obrazovna struktura aktivnog poljoprivrednog stanovništva SR Hrvatske prema spolu bila je slijedeća:

Školska sprema	Svega		Muškarci		Žene	
	Broj	Postotak	Broj	Postotak	Broj	Postotak
Ukupno	715.751	100	374.454	100	341.297	100
Bez školske spreme	109.938	15,36	45.982	12,26	63.956	18,74
1—3 razreda osnovne škole	77.296	10,80	36.256	9,68	41.040	12,02
4 razreda osnovne škole	319.202	44,60	171.340	45,76	147.862	43,32
5—7 razreda osnovne škole	140.456	19,62	81.848	21,86	58.598	17,17
Završena osnovna škola	55.775	7,79	27.291	7,29	27.964	8,19
Škole za KV radnike	10.800	1,51	9.697	2,59	1.103	0,32
Škole za VKV radnike	43	0,01	38	0,01	5	0,00
Gimnazija	385	0,05	261	0,07	124	0,04
Srednje stručne škole	864	0,12	627	0,17	237	0,07
Više škole	152	0,02	133	0,04	19	0,01
Fakulteti i visoke škole	89	0,01	74	0,02	15	0,00
Nepoznato	751	0,10	397	0,10	354	0,10

Izvor: *Popis stanovništva i stanova 1971.*, Dokumentaciona tabela 6-6, SZS, Beograd, studeni 1972.

PROFESIONALIZACIJA POLJOPRIVREDNOG ZANIMANJA

Tablica 1

Raspodjela ukupnog seoskog i gradskog stanovništva starog 10 i više godina po školskoj spremi 1971. godine u Jugoslaviji i Hrvatskoj

— u %

Područje	Školska sprema	Stanovništvo		
		Ukupno	Gradsko	Seosko
Jugoslavija	Ukupno	100,0	100,0	100,0
	Bez škole i 1—3 razreda	24,2	12,3	30,8
	4 razreda osnovne škole	27,9	33,1	47,5
	5—7 razreda osnovne škole	14,3		
	Osnovna škola	15,1	18,3	12,6
	Škola za KV i VKV radnike	9,0	15,8	5,3
	Gimnazija	2,0	4,4	0,7
	Srednje stručne škole	4,3	8,7	1,9
	Fakultet, visoke i više škole	2,8	6,8	0,7
Nepoznato	0,4	0,6	0,3	
Hrvatska	Ukupno	100,0	100,0	100,0
	Bez škole i 1—3 razreda	18,0	9,3	23,6
	4 razreda osnovne škole	27,7	33,9	53,4
	5—7 razreda osnovne škole	18,6		
	Osnovna škola	13,5	16,6	11,7
	Škola za KV i VKV radnike	11,7	18,7	7,3
	Gimnazija	2,5	5,3	0,9
	Srednje stručne škole	4,3	8,1	1,8
	Fakultet, visoke i više škole	3,2	7,3	0,9
Nepoznato	0,5	0,8	0,3	

Izvori:

a) **Statistički bilten br. 700**, SZS, Beograd 1972, str. 40 i 54.

b) **Popis stanovništva 1971**, Knjiga II, Pismenost i školovanost, SZS, Beograd 1974, str. 6—10 (za ukupno pučanstvo staro 10 i više godina).

Zbog toga je i razumljivo što su 1971. godine razlike između gradskog i seoskog pučanstva u koeficijentu školskog obrazovanja veće od razlika u stopama nepismenosti istih kategorija stanovništva. Gradsko se stanovništvo nalazi blizu razine na kojoj bi za čitav jedan stupanj bilo obrazovanije od seoskog (što i jest u Bosni i Hercegovini, na užem području Srbije i na Kosovu). Drugim riječima, dok je gradsko stanovništvo na razini završenog osnovnog školovanja seosko se kreće oko razine završena četiri razreda osnovne škole. Razlike su još veće usporedimo li unutar kontingenta aktivnog stanovništva nepoljoprivredne te poljoprivredne i srodne radnike (tablica 2). Koeficijent školskog obrazovanja nepoljoprivrednika za oko tri puta je veći od istovrsnog koeficijenta za poljoprivrednike i srodne radnike. Još je značajnije da se ova razlika u proteklom razdoblju sistematski povećavala. Jedino je »prosječni« slovenski poljoprivrednik završio 4 razreda osnovne škole. Svi ostali su ispod te razine! Istodobno, nepoljoprivrednici u svim sredinama osim u Bosni i Hercegovini te na Kosovu imaju srednjoškolsko obrazovanje.

REVIJA ZA SOCIOLOGIJU

Tablica 2

Prosječni koeficijent (razina) školskog obrazovanja aktivnog stanovništva, nepoljoprivrednih i poljoprivrednih radnika prema rezultatima popisa*

Područje	1961.			1971.		
	Ukupno aktivno	Nepoljoprivrednici	Poljoprivredni radnici	Ukupno aktivno	Nepoljoprivrednici	Poljoprivredni radnici
Jugoslavija	1,14	1,77	0,67	1,54	2,12	0,77
Bosna i Hercegovina	0,88	1,54	0,46	1,32	1,89	0,64
Crna Gora	1,16	1,77	0,68	1,62	2,23	0,79
Hrvatska	1,28	1,80	0,76	1,67	2,15	0,83
Makedonija	1,01	1,56	0,64	1,49	2,01	0,76
Slovenija	1,63	1,91	1,16	2,05	2,27	1,38
Srbija	1,08	1,80	0,64	1,45	2,17	0,73
— Uže područje	1,05	1,82	0,62	1,41	2,20	0,70
— Vojvodina	1,30	1,85	0,80	1,68	2,18	0,90
— Kosovo	0,75	1,38	0,46	1,26	1,87	0,67

Izvori temeljnih podataka:

a) **Popis stanovništva 1961.**, Knjiga II, Pismenost i školovanost, SZS, Beograd 1971, str. LXV—LXXI.

b) **Popis stanovništva 1971.**, Knjiga II, Pismenost i školovanost, SZS, Beograd 1974, str. 292—306.

c) **Popis stanovništva 1971.**, Knjiga III, Ekonomske karakteritike I, SZS, Beograd 1974, str. 136—155.

d) **Popis stanovništva 1971.**, Knjiga IV, Ekonomske karakteritike II, SZS, Beograd 1974, str. 210—289.

* Koeficijent školskog obrazovanja sintetički je pokazatelj školovanosti određene populacije, koji slikovito i pregledno govori o stvarno stečenoj školskoj spremi. Izračunava se na temelju stvarne strukture stanovništva po školskoj spremi tako, da se broj žitelja određene školske spreme ponderira slijedećim ponderima za razine obrazovanja: bez školske spreme i 1—3 razreda osnovne škole = 0; 4—7 razreda osnovne škole = 1; završena osnovna škola = 2; srednja škola = 3; viša i visoka škola, te fakultet = 4.

Prema tome koeficijent 1,00, na primjer, znači da prosječna razina školskog obrazovanja neke populacije (grupe) odgovara razini završena 4 razreda osnovne škole.

Budući da se porast prosječne razine školskog obrazovanja aktivnih poljoprivrednika između dva posljednja popisa ponaša dobrim dijelom prema socijalnoj sigurnosti poljoprivrednika, stupnju društveno-ekonomskog i kulturnog razvitka, te bilansi radnih rezervi seoskog življa, postaje bjelodanim diskrepanca između obrazovanosti suvremenog jugoslavenskog poljoprivrednika i stalno rastućih zahtjeva za sve većom radnom osposobljenošću, koje postavlja moderna poljoprivredna tehnologija, organizacija poljoprivredne proizvodnje za tržište i uopće društveni, kulturni i politički život. Zato osnovna škola u jugoslavenskom selu još uvijek predstavlja jednu od najvažnijih društvenih institucija, a osnovno obrazovanje jedini oblik socio-profesionalne pokretljivosti poljoprivrednog stanovništva.⁷ Konkretnije: elementarna pismenost još uvijek nije postala općom činjenicom, posebice to nije za poljoprivredno stanovništvo. Prema kriteriju funkcionalne pismenosti (nepismeni bi bili i oni koji su završili 1—3 razreda osnovne škole) gotovo svaki treći aktivni poljoprivrednik u Jugoslaviji i svaki četvrti u Hrvatskoj bio bi nepismen.⁸

⁷ Šuvar, Stipe: *Između zaseoka i megalopolisa*, Centar za sociologiju sela IDIS-a, Zagreb 1973, str. 50; grupa autora: *Društvene promjene u selu*, Centar za sociologiju sela Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Jugoslavenski centar za poljoprivredu i šumarstvo — Radnički univerzitet »Đuro Salaj«, Beograd 1974, str. 70.

⁸ Stopa nepismenosti poljoprivrednih radnika općenito je za 7 puta veća od stope nepismenosti nepoljoprivrednika.

PROFESIONALIZACIJA POLJOPRIVREDNOG ZANIMANJA

Iznijete podatke moramo »korigirati« za osoblje zaposleno u tzv. društvenoj poljoprivredi. Naime, kako se rad na seljačkom gospodarstvu sve donekadno u cijelosti, a danas još uvijek dobrim dijelom odvija na temelju samonikle vlastite podjele rada, gdje je — uz stalne klimatske i pedološke uvjete — odlučujući faktor proizvodnje masa ili količina neposredno upotrijebljene žive proizvodne snage (radnog vremena), način proizvodnje i sama struktura rada ne zahtijevaju (promatrani kao način života zapravo su prepreka) obrazovanje. U poljoprivredi društvenog sektora, naprotiv, naslanjanje na znanstveno-tehnološki razvitak stalno dovodi do promjena u strukturi rada, do povećanja zahtjeva radnih mjesta za obrazovanijom radnom snagom i do stvaranja tehnoloških viškova ponajprije radnika nižih kvalifikacionih razina.

Promjene strukture rada utjecale su na prestrukturiranje zaposlenog osoblja prema stvarnom stručnom obrazovanju,⁹ ali je obrazovna struktura zaposlenih u poljoprivredi u društvenog sektoru u odnosu na privredu u cjelini nepovoljna (vidi tablicu 3). Godine 1966. visoko stručno obrazovanje imalo je svega 3%, srednje 5% zaposlenih, a VKV i KV radnika bilo je 22%. Na poljoprivrednim dobrima, kombinatima i farmama (gdje radi 78% od ukupnog

Tablica 3

Obrazovna struktura zaposlenog osoblja u privredi i poljoprivredi SR Hrvatske (stanje 31. 12. 1974.)

Skolska sprema	Privreda			Poljoprivreda		
	1974.		Index 1974 1967	1974.		Index 1974 1967
	Broj	%		Broj	%	
Ukupno	892.138	100	101	45.694	100	79
Do 3 razreda osnovne škole	61.233	6,9	96,8	4.598	10,1	96,3
Od 4—7 razreda osnovne škole	218.766	24,5	81,0	13.458	29,5	81,5
Puna osnovna škola	174.484	19,6	106,5	8.785	19,2	106,3
Škola za KV i VKV radnike	290.679	32,6	109,7	10.717	23,5	108,9
Srednja škola	102.308	11,5	104,1	4.619	10,1	103,9
Više škole	17.469	1,9	101,1	989	2,2	101,4
Visoka škola i fakultet	27.199	3,1	100,9	2.528	5,5	101,7

Izvor: a) **Dokumentacija br. 29.2.**, RZS, Zagreb 1968.

b) **Dokumentacija RZS**, Obrazac RAD-10, Zagreb 1975.

⁹ U jugoslavenskoj poljoprivredi 1967. godine pojedinačno ručno radio je još 51,3% zaposlenih, te su promjene strukture rada izazvale tehnološki višak radne snage. No, intenzitet i brzina promjena strukture rada u proteklom su razdoblju bili veći, od poboljšavanja obrazovne strukture, pa su stručna radna mjesta popunjena sa svega 50—60% radnika odgovarajućeg obrazovanja. Vidi: Grupa autora, *Kadrovi u poljoprivredno-prehrambenom kompleksu SR Hrvatske*, SIZ odgoja i usmjerenog obrazovanja poljoprivrede i prehrambene industrije Zagreb, Zagreb, siječnja 1976, str. IV.

broja zaposlenih u poljoprivredi) sa visokoškolskim obrazovanjem bilo je, međutim, svega 2%, a sa srednjim obrazovanjem 4,1% zaposlenih.¹⁰

Unatoč promjenama poljoprivredno zanimanje na seljačkom gospodarstvu još je uvijek tzv. *prazanimanje*¹¹ koje nije diferencirano iz totalne čovjekove egzistencije i nema samo funkciju stjecanja dohotka. Naime, zbog genetičke prirode tradiciionalna poljoprivredna proizvodnja može se samoobnavljati. Egzistencija koja se temelji na kombinaciji agrikulture i od nje nediiferencirane patrijarhalne manufakture, unatoč snažnom procesu socijalizacije rada, neposredno je vezana uz autarhičnu koncepciju profesionalnog obrazovanja.

Preciznije, *dva su temeljna oblika profesionalnog obrazovanja poljoprivrednika:*¹²

a) *autonomni funkcionalni odgoj na individualnom poljoprivrednom gospodarstvu i u lokalnoj zajednici, te*

b) *globalni ili vanjski društveni oblici difuzije proizvodnih inovacija.*¹³

U jednom nedavno završenom istraživanju¹⁴ potvrdili smo pretpostavku da je u selu SR Hrvatske *autonomni funkcionalni odgoj daleko najvažniji oblik profesionalne socijalizacije* (tablica 4):¹⁵ opća iskustva za poljoprivredno zanimanje na obiteljskom gospodarstvu stječu se gotovo na razini autarhičnog, samodostatnog sela pretkapitalističkog i ranokapitalističkog doba — u zatvorenim lokalnim i obiteljskim okvirima. Iskustvo o tehnikama rada, radne navike i sistem sociokulturnih vrijednosti prenose se s generacije na generaciju postepenim uvođenjem mladih u poljoprivrednu djelatnost u toku procesa sazrijevanja. *Vanjski oblici difuzije proizvodnih inovacija sasvim su sporadični.* Tako se obrazovanje svodi na *rutinizaciju i konzerviranje metoda rada*, jer se već stoljećima tradicijom prenosi skoro neizmijenjeno iskustvo (ozbiljnije načeto tek u zadnje vrijeme).

Veliku ulogu u profesionalnom obrazovanju poljoprivrednika nekad je imala osnovna škola B-tipa (seoska osnovna škola). Reformom izvršenom 1952. godine osnovna škola u trajanju od 8 godina postala je obavezna startna škola sa jedinstvenim nastavnim planom i programom, te se difuzija speci-

¹⁰ Razlike u obrazovnoj strukturi zaposlenih između vrsta društvenih poljoprivrednih organizacija vrlo su velike. Najpovoljnija je obrazovna struktura u poljoprivrednim zavodima i institutima, a najnepovoljnija u poljoprivrednim zadrugama.

¹¹ O poljoprivrednom zanimanju vidi na primjer: Bićanić, Rudolf, *Ekonomska politika Jugoslavije*, I knjiga, Birozavod, Zagreb 1962, str. 74—77, 94; Galeski Boguslaw, »Farming as an Occupation«, Chapter in authors book *Basic Concepts of Rural Sociology*, Manchester University Press, London 1972, pp. 33—53; Petak, Antun, »Profesionalno osposobljavanje poljoprivredne omladine«, *Sociologija sela*, Zagreb, XIII, 1975 (49—50): 68—85.

¹² Autonomni funkcionalni odgoj predstavlja zapravo proces socijalizacije u najširem smislu, a eksterni društveni oblici usmjereni su prvenstveno na difuziju proizvodnih inovacija.

¹³ Ovdje ulaze (1) redoviti i dopunski institucionalizirani oblik profesionalnog obrazovanja (osnovna i poljoprivredne škole, te seminari i predavanja u organizaciji narodnih i radničkih sveučilišta, veteranskih i poljoprivrednih stanica), (2) kombinacija teorijske i praktične nastave u organizacijama poljoprivrednika, kao što su zadruge i poljoprivredna dobra, i (3) samoobrazovanje na temelju organizirane komunikacije globalnog društvenog sistema i individualnog poljoprivrednika (specijalizirani mass-mediji za poljoprivrednike ili rubrike i emisije za poljoprivrednike, te stručna i popularna literatura).

¹⁴ Radi se o sociologijskom empirijskom istraživanju *Seoska omladina u SR Hrvatskoj* provedenom 1974. godine u Centru za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu (nosilac projekta: *Edhem Dilić*). Detaljni rezultati objavljeni su u radu: Antun Petak, »Profesionalno obrazovanje poljoprivredne omladine«, *Sociologija sela*, Zagreb, XIII, 1975 (49—50): 68—101.

¹⁵ Taj oblik prolazi cjelokupni poljoprivredni podmladak, jer razliku između 94,4 i 100% treba pripisati nekoj vrsti samoodgoja u lokalnoj sredini.

PROFESIONALIZACIJA POLJOPRIVREDNOG ZANIMANJA

fičnih znanja i iskustava za seljačko gospodarstvo i domaćinstvo u seoskim školama danas vrši fakultativno u tzv. slobodnim aktivnostima i učeničkim poljoprivrednim zadrugama (čiji je broj marginalan).

Tablica 4

Mladi poljoprivrednici SR Hrvatske kao korisnici različitih izvora ili načina obrazovanja u svrhu stjecanja znanja i iskustava za obavljanje poslova na gospodarstvu

Izvori — načini obrazovanja	Korisnici	— u % Korisnici koji daju prioritet izvoru-načinu
1. Pouke roditelja, rodbine i susjeda, te promatranje kako oni rade	94,4	69,2
2. Pohađanje posebnih seminara, tečajeva i predavanja organiziranih za poljoprivrednike	4,8	2,1
3. Praćenje štampe za poljoprivrednike	21,1	4,2
4. Praćenje posebnih rubrika za poljoprivrednike u dnevnoj štampi i emisija za poljoprivrednike na radiju i televiziji	32,3	5,9
5. Čitanje knjiga (stručne i popularne literature) u kojima se obrađuju sadržaji i teme bitne za posao poljoprivrednika	8,4	1,7
6. Ostalo	2,8	0,8
Bez odgovora (Non response)	—	16,1
	N = 251	100,0 (N = 237)

Izvor: Petak, Antun, »Profesionalno obrazovanje poljoprivredne omladine«, *Sociologija sela*, Zagreb, XIII, 1975 (49—50):75.

Srednje i više škole, te fakulteti koji školuju kadar za poljoprivredu i šumarstvo, iako se po zastupljenosti djece poljoprivrednika nalaze odmah iza škola za radnička zanimanja,¹⁶ predstavljaju oblik deagrarijacije.¹⁷

Dopunski izvanškolski sistem utemeljen je pedesetih godina u nastojanju da se unaprijedi individualna poljoprivredna proizvodnja. Međutim, *seminari i tečajevi o proizvodnim inovacijama opadaju već dulje od 10 godina*. Dapače, za dio poljoprivrednika to je put stjecanja polukvalifikacije da bi se zaposlili na poljoprivrednom dobru.

Jednim sistematskim društveno-organiziranim oblikom profesionalnog osposobljavanja individualnih poljoprivrednika mogu se smatrati specijalizi-

¹⁶ U školskom sistemu Jugoslavije još je uvijek zamjetna izrazita socijalna raspodjela školskih mjesta. Primjerice, dijete individualnog poljoprivrednika ima 26, dijete radnika 16 puta manju šansu da upiše fakultet, od djeteta rukovodioca (podaci za SR Hrvatsku). Vidi detaljnije: (a) Petak, Antun, »Idejno-obrazovne pretpostavke društvene mobilnosti mlade generacije«, *Naše teme*, Zagreb, 1972 (9): 1334—156; (b) Petak, Antun, »Marginalije uz studentski standard«, *Studentski list*, Zagreb, No. 17—18, 19. 6. 1973, str. 8—11.

¹⁷ Ne samo da su srednje poljoprivredne škole u proteklom razdoblju bile pretvorene u »poljoprivredne gimnazije«, nego školovanje u njima znači napuštanje individualne poljoprivrede i sela.

rani tjednici, odnosno rubrike i emisije u dnevnim novinama, na radiju i TV namijenjene selu i individualnom poljoprivredniku. No, i taj je oblik rada dijelio sudbinu individualne poljoprivrede i sela, te je uglavnom sveden na jednotjednu rubriku u dnevnicima i emisiju na radiju i televiziji.

Sve to govori o marginalizaciji onih oblika komunikacije globalnog društva i sela kojim se vrši difuzija znanja i pretpostavki za prihvaćanje proizvodnih i drugih inovacija. Naime, pedesetih i šezdesetih godina započela je zamjetnija modernizacija sredstava i metoda rada na individualnim gospodarstvima. Usvojene su brojne biološko-kemijske inovacije (umjetna gnojiva, nove sorte u ratarstvu, nove pasmine stoke, itd.), jer se lako mogu uvesti na male proizvodne jedinice i u uvjetima agrarne prenapučenosti. Krajem šezdesetih godina u jugoslavenskoj je individualnoj poljoprivredi započeo drugi val inovacija — mehanizacija ili širenje poljoprivrednih strojeva (kao posljedica odlaska radne snage). Posebno je — zbog polifunkcionalnosti tog stroja — porastao broj traktora: u SR Hrvatskoj npr. u razdoblju od 1960—1976. za 54 puta!

3. OBRAZOVNE POTREBE I SPECIFIČNI CILJEVI OBRAZOVANJA POLJOPRIVREDNIKA

Pod utjecajem složenih veza individualnog poljoprivrednog gospodarstva sa društvenom zajednicom i navedenih inovacija dolazi do slijedećih promjena u strukturi rada i načinu egzistencije individualnog poljoprivrednika: (a) *do diferencijacije i specijalizacije rada*, odnosno do osamostaljivanja specifičnih struktura radnih aktivnosti kao zanimanja iz univerzalnog i polivalentnog prirodnog oblika proizvodnog rada obitelji na seljačkom gospodarstvu; (b) *do uključivanja u plansku društvenu podjelu rada*, odnosno do gutitka autokonzumnosti obiteljskog načina proizvodnje; (c) *do dominacije određene strukture radnih aktivnosti kao zanimanja* koje pretpostavlja posebno profesionalno obrazovanje nasuprot zadataka utvrđenih samoniklom podjelom rada sa iskustvima stečenim putem uvođenja u proizvodnju u toku procesa sazrijevanja u obiteljskoj organizaciji rada; (d) *do mehanizacije i do kidanja iscrpljujućeg, doduše autonomnog, rada*; (e) *do promjene odnosa prema zemlji i prema radnom vremenu* odnosno do napuštanja vezanosti za ritmove organskog rasta i prihvaćanja društveno-historijskog ritma.

Takav razvitak proizvodnih snaga stavlja naglasak na *obrazovanje, znanost i iskustvo*¹⁸ kao »personalizirane« činioce o kojima ovisi upotreba proizvodnih resursa. Drugim riječima, *promjene prirode rada i ovdje provociraju daljnji razvitak proizvodnih sposobnosti*, pa obrazovanje postaje bitnom pretpostavkom porasta produktivnosti rada i uopće društveno-ekonomskog napretka. Međutim, poljoprivredno zanimanje na obiteljskom gospodarstvu u sadašnjem obliku svojevrsan je paradoks produbljivanja jaza između razvitka materijalnog aspekta proizvodnih snaga i nepostojanja društveno organiziranog školovanja poljoprivrednika. Obrazovanje za poljoprivredno zanimanje nalagalo je još ranije formiranje seljačkog gospodarstva kao robnog proizvođača za tržište (sa diferencijacijom rada i proizvoda) pod utjecajem

¹⁸ Servan-Schreiber, Jean-Jacques, *Američki izazov*, Epoha, Zagreb, str. 69—71.

PROFESIONALIZACIJA POLJOPRIVREDNOG ZANIMANJA

kapitalističkih uvjeta. Pretvarajući ga u proizvođače — dok su funkcije organizatora, upravljača, poduzetnika i prodavača preuzele specijalizirane društvene institucije — kapitalizam je seljaštvo približio klasnom položaju radništva. Tako je podjela rada uvjetovala slabljenje specifičnih obilježja tradicionalnog poljoprivrednog zanimanja i *formiranje diferencirane socioprofesionalne strukture u selu i u poljoprivredi.*

Stavljajući težište na profesionalnu aktivnost (rad) a ne na vlasništvo, socijalistički društveni uvjeti u kojima se seljak istodobno javlja kao vlasnik, proizvođač i prodavač, ovaj proces još jače potiču.

Da bi individualni poljoprivrednik bio uspješan i životno zadovoljan on *nužno mora biti i stručno obrazovan*, jer će tek onda u suvremenim uvjetima moći ostvariti kvalitetu života nužnu da bi poljoprivredno zanimanje bilo prihvaćeno kao životna i profesionalna orijentacija.¹⁹ *Stručno obrazovanje je dan je od temelja socijalističke preobrazbe individualne poljoprivrede.* To znači da treba odbaciti dosta raširenu zabludu, koja ima korijene u zapadnoevropskom modelu poljoprivrednog razvoja, da je napredak u poljoprivredi moguć s neobrazovanim poljoprivrednim stanovništvom koje je putem mreže stručnih savjetodavnih centara upućuje u novu tehnologiju. Konceptija poljoprivrednika kojega stručnjaci vode samo u cilju povećavanja proizvodnje neprimjerena je *jer samoupravni socijalistički razvoj pretpostavlja ne samo ekonomske uspjehe nego i aktivno sudjelovanje proizvođača u procesu podružtvljavanja poljoprivrede.*

Zato i profesionalno obrazovanje poljoprivrednika u samoupravnim socijalističkim uvjetima ima širi značaj od ekonomskog cilja odnosno formiranja robnog poljoprivrednog proizvođača.²⁰

Stavljajući *težište na inovativnost* i korijeneći se unutar humanističke i marksističke provenijencije takvo bi obrazovanje moglo imati dalekosežne, a po karakteru revolucionarne *humanističko-socijalne konsekvence.* Kroz nekoliko generacija putem obogaćivanja ličnosti mogla bi se očekivati *preobrazba sadašnje tradicionalne hijerarhije autoriteta i uloga u obitelji i gospodarstvu* zasnovanih na nasljeđivanju i vlasništvu. Nastupile bi i *promjene socijalne organizacije sela i lokalne zajednice u smislu razvoja samoupravljanja* i rješavanja problema lokalne sredine, te samoupravne vertikalne društvene integracije. Konačno, posljedice bi se sigurno očitovale i *u revitalizaciji cjelokupnog socijalnog i kulturnog života.* U krajnjoj konsekvenci *takvo bi obrazovanje vjerojatno vodilo autonomnoj socijalizaciji poljoprivrede.*

Na aktualnost stručnog obrazovanja poljoprivrednika ukazuju i odgovori poljoprivredničke omladine — u već spomenutom istraživanju — na pitanje:

¹⁹ Grupa autora, *Društvene promjene u selu*, Centar za sociologiju sela Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Jugoslavenski centar za poljoprivredu i šumarstvo — Radnički univerzitet »Đuro Salaj«, Beograd 1974, str. 92—93.

²⁰ Poljoprivredno će zanimanje u nama sagledivoj budućnosti ostati prazanimanje svojevrstnog znanstskog tipa koje uključuje široki spektar profesionalnih specijalnosti pa će i obrazovanje morati biti polivalentno kako bi bio moguć slobodan i kvalificiran prijelaz iz jednog u drugo »poljoprivredno zanimanje« unutar rada poljoprivrednika na vlastitom gospodarstvu.

Proizvodne inovacije zadiru u sva tri elementa rada, a kako ih seljak većinom više ne stvara nego prima, nužna su mu ne samo znanja za korištenje inovacija, nego i o ekonomici i organizaciji poljoprivredne proizvodnje.

Konačno, u funkciji izgradnje novog društva na socijalističkim osnovama ovo obrazovanje bi ujedno trebalo davati (a) znanja o društvu za marksističko problematiziranje položaja sela i (b) pretpostavke za unapređenje kulturnog života (zbog »idiotizma seoskog načina života« i prodora masovne kulture pod dezintegrativnim utjecajem robnono-voćane civilizacije).

REVIJA ZA SOCIOLOGIJU

*Poznato ti je da danas uspješno obavljanje gotovo svakog zanimanja zahtijeva posebno stručno obrazovanje. Kada uzmeš u obzir prirodu rada na individualnom gospodarstvu u današnjim uvjetima, smatraš li da bi i poljoprivrednike trebalo posebno školovati?*²¹

1 — Ne bi trebalo uvoditi nikakav oblik školovanja jer čovjek sve što treba može naučiti od starijih i kroz rad	12,0%
2 — Trebalo bi uvesti jer se način rada toliko promijenio da čovjek više sve ne može naučiti u kući ili kroz rad	54,6%
3 — Ne znam, nisam o tome razmišljao	33,4%
	100,0%
	(N = 251)

Specifikacija je pokazala da *potrebu za stručnim obrazovanjem prvenstveno osjećaju mladi poljoprivrednici koji imaju šansu za kvalitetnu egzistenciju na seljačkom poljoprivrednom gospodarstvu.*²²

Organizacija posebnog oblika obrazovanja poljoprivrednika u suvremenoj koncepciji polifunkcionalnog profesionalnog osposobljavanja poljoprivrednika pored visokoproduktivnog robnog proizvođača za tržište pretpostavlja aktivnog sudionika u društvenom i kulturnom životu. Drugim riječima, pružajući opća, društvena i humanistička znanja ono, sa stajališta čovjekovih potreba i socijalističkog razvitka, treba omogućiti razvoj što bogatije i svestranije stvaralačke ličnosti. Kada bi profesionalno osposobljavanje individualnih poljoprivrednih proizvođača bilo samo u funkciji povećanja individualne i društvene proizvodnosti rada prijetila bi opasnost da se cjelokupni sistem upregne u službu koncepcije akumulacije kapitala.

Antun Petak

PROFESSIONAL EDUCATION AS THE PROCESS OF PROFESSIONALIZATION OF PRIVATE FARMING AND SOCIALISTIC TRANSFORMATION OF VILLAGE

(S u m m a r y)

Hypothesis about the socialistic transformation of a society and man as depending on the development of productive forces, has been specified by the author in such a way that the *creative productive ability of a man* has been conceived labour productivity in narrower sense, as the basic productive force. In other

²¹ U Poljskoj je npr. uvođenje poljoprivredne škole prije 15 godina prijeko potrebnim smatralo 20% poljoprivrednika (Galeski, Boguslaw, »Trsci zawodowe w opiniach rolnikow«, *Wies Wspolecna*, 1961 (7): 12).

Pokušaj strukturalne analize naših rezultata vidi u radovima navedenim u uvodnoj bilješki označenoj zvjezdicom.

²² Stav prema obiteljskom gospodarstvu i poljoprivrednom zanimanju, pa prema tome i profesionalnom poljoprivrednom obrazovanju, stabilizira se tek sa preuzimanjem upravljanja gospodarstvom. O orijentaciji seoske omladine prema poljoprivrednom zanimanju vidi detaljnije: Dilić, Edhem, *Društveni položaj i orijentacija seoske omladine*, Institut društvenih nauka, Beograd 1971, str. 113—131; Grupa autora, *Društvene promjene u selu*, Centar za sociologiju sela Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Jugoslavenski centar za poljoprivredu i šumarstvo — Radnički univerzitet »Đuro Salaj«, Beograd 1974, str. 188—193.

PROFESIONALIZACIJA POLJOPRIVREDNOG ZANIMANJA

words, the one-sided understanding of a labour force as a factor of labour productivity in narrower sense, is not present here, but on the other hand, the quality of social and individual living on a whole, as being dependant on the human creative productive ability, has been taken into consideration. In the conditions of greater differentiation and specialization of labour, education appears as a basic determinant in the development of such productive abilities. General and professional education has a special importance for the development of productive abilities of agricultural workers. That is to say, gap between a village and a city, as one of the basic class differences, is expressed in the privileged distribution of all achievements of civilization and accordingly, in a far wider illiteracy and lower degree of education among rural, particularly agricultural, population.

Dynamics and structure of education among rural and urban, and agricultural and non-agricultural population of Yugoslavia result from the distinctly differentiated growth rates in their education. Elementary literacy has not yet become general characteristic of agricultural population but differences between agricultural and non-agricultural population have become even deeper. To be precise: an average inhabitant of a city has eight classes of elementary school and an average inhabitant of a village has four classes of elementary school or — if the coefficient of school education is taken as a basis of comparison — at active non-agricultural workers, the coefficient is three times greater than at active agricultural and similar workers. So, there is not one considerable group of educated farmers in Yugoslavia. Education of rural children and youth is a form of their de-agrarianization.

The analysis has shown that the growth of the average level of school education among farmers, between the last two censuses, depended upon the social security, the degree of socio-economic and cultural development, the balance of labour reserves among rural population.

The consequence becomes expressed in the increasing differences between the real education of a contemporary jugoslav individual farmer and increasing demands for greater qualifications imposed by technological innovations and innovations in organization, as well as by the social, cultural and political life. Although not long ago the private farming on a family farm used to be almost untouchable primeval occupation, that is to say, the way of living (meaning of a term »farmer«), and not special structure of united labour operations, systems of value etc. in order to achieve income (meaning of the expression »agricultural worker« as an occupation in the sense of the economic source of income), the last decade has been characterized by deep changes in the structure of labour and the way of existence of individual farmers. For instance, jugoslav individual farming started adopting a number of bio-chemical innovations about fifties, and by the end of sixties process of mechanization started. Caused by global factors, the process of transformation of an individual farmer into a commodity producer appeared earlier. Those and other processes have brought about the autonomy of specific structures of work activities as special occupations out of the total sincretic occupation with farming, the presence of farmers in the planned social division of labour, mechanization and new organization of production, necessity for a specially organized process in achieving qualifications for such newformed »professions« and acceptance of socio-historic rhythm in relation to the land and hours of work. The development of productive abilities of farmers has been radically provoked by socialistic conditions because emphasis is being put on work and not ownership.

Although special importance of education and professional education of farmers appears as an obvious consequence, the experience research of the rural youth in SRCroatia has shown that *the autonomous functional education on individual farms and in local community is still far the most important form of their professional socialization*. Global social forms of the diffusion of knowledge about the productive innovations are quite sporadic. Specialized weeklies, that is columns in daily papers, broadcasts on radio and TV intended for a village and individual farmers may be considered the only socially-organized form of professional education. So, there is basis for the conclusion about marginalization of

REVIJA ZA SOCIOLOGIJU

those forms of communitations of a global society and a village through which the conceived and value suppositions in accepting productive and other innovations are spreading.

Since the self-managing socialistic development presupposes the development of all and everybody, the economic growth, and accordingly, the active participation of the producers of new values in the process of decisions about the production of social life as well as their participation in the socialization of farming, it is necessary to introduce education and professional education of farmers. Such a practice would necessarily be based on a critical-experimental educational strategy. Conceived polyfunctionally *that educational process comprises integral education of a highly-productive commodity producer of the market food who will creatively participate in a social and cultural life*. Consideration of its consequences with regard to the way of production of a social life presents possibility for such changes that would lead to autonomous socialization of agriculture.

The author finally brings out the results of the research. Necessity for the professional education is primarily felt by young farmers with actual chance for a qualitative existence on rural farms. The supposition, according to which the average conscious of farmers is well aware of the necessity for their general and professional education, has to some extent been confirmed by the research.

Translated by *Biserka Cesarec*